

Halász Iván: Magyarok és szlovákok az 1848/49-es forradalomban és szabadságharcban

Az 1848/49. évi magyarországi forradalom és szabadságharc történetének van egy sajnálatos árnyoldala – a megoldatlan nemzetiségi kérdés, amely először komoly nemzetiségi feszültségekhez, majd a politikai és etnikai alapon lezajlott polgárháború kitöréséhez vezetett. Ennek a konfliktusnak természetesen több objektív és szubjektív oka, illetve előzménye volt. Talán legfontosabb strukturális oka az ország függő közjogi helyzetében és kiegyensúlyozatlan társadalmi-etnikai viszonyaiban rejlett. A Magyar Királyság (Uhorské kráľovstvo) ugyan önálló közjogi egységet alkotott a Habsburg Birodalmon belül, saját törvényeivel és intézményrendszerével, de az igazi hatalmi központ Bécsben volt, az osztrák császár - és egyúttal a magyar király - környezetében. A mélyreható polgári reformokra készülő és politikailag ambiciózus magyar liberális ellenzék változtatni akart ezen és jelentősen ki akarta terjeszteni Magyarországot mozgásterét a Monarchián belül.

Ami Magyarország belső viszonyait illeti, a 19. század első harmadától egyre nagyobb problémát jelentett a nemzetiségi összetétel – az ország névadó és létszámában, illetve társadalmi, gazdasági és politikai súlyban is a legjelentősebb nemzetiségét a magyarok képviselték, de számarányuk jóval 50 % alatt volt. A „maradék” lakosság pedig a „kisebbségi” (de egyes esetekben akár több millió főt is számláló) románokból, szlovákokból, németekből, horvátokból, szerbekből, ruszinokból, zsidókból¹ és néhány kisebb nemzeti és etnikai csoportból állt. A magyar nemzeti törekvések legnagyobb hátránya tehát az volt, hogy a magyarok nem rendelkeztek abszolút többséggel az országban, előnyükre viszont az vált, hogy nem egy egységes nemzetiségi tömbbel szemben kellett politizálniuk, mint például a cseheknek a kisebbségi, de az ország majdnem egyharmadát kitevő németekkel szemben. Ezen kívül a magyarok felülreprezentáltak voltak az országot és a vármegyéket irányító nemesi társadalomban, amely politikailag sokáig egyedül jött számításba. Előny volt még, hogy az egyes nemzetiségek különböző fejlettségi szinten álltak, eltérőek voltak adottságaik, közjogi helyzetük és törekvéseik is. Ez nagyban megnövelte a magyar elitek mozgásterét.

Önmagában mindez még nem lett volna oka egy ilyen jellegű konfliktusnak, hiszen ez az állapot már több száz éven keresztül fennállt az országban, mégsem tört ki átfogó jellegű és majdnem országos méretű etnikai háború. Mindenképpen kellett ahhoz azok a szellemi, politikai és társadalmi változások, amelyek a 18. század végétől kezdve érlelődtek a magyarországi társadalomban, illetve szellemi életben és egy régóta létező, de társadalmi szervezőerővel mégsem rendelkező identitáselemet (az etnicitást), valamint egy új, illetve újraértelmezett lojalitás-típust – nevezetesen a nemzeti hovatartozást – emelték a közélet középpontjába. A folyamat éppen 1848-ban kulminált.

A korabeli magyar politikai vezetés számára az ún. „tót kérdés”, vagy másképpen megfogalmazva a „hurbanisták megmozdulásai”^{*} csupán az egyik, nem is a legégetőbb problémája volt. A horvát-magyar konfliktus, a délvidéki szerbek felkelése és az erdélyi magyar-román véres összecsapások sokkal nagyobb fejtörést okoztak a liberális pesti vezetésnek, mint az összes szlovák megmozdulás. A magyar honvédség és akár önállóan, akár később az osztrák erők kötelékében fellépő szlovák önkéntesek közötti harcok jóval kevesebb emberáldozatot szedtek, mint az előbb említett összecsapások. Ennél is fontosabb,

---

¹ A zsidók nemzetiségként való besorolása némileg problematikus, mert jelentős részük nem így próbálta magát definiálni és éppen akkor indult el az asszimilálódás útján. Ezért inkább sajátos, a vallás, a szokások és részben a jogi státus által meghatározott csoportként célszerű őket tekinteni ebben az időben. A liberális köznemesség is így tette és egyik feladatának tekintette a zsidóság jogi emancipációját.

^{*} A magyar kortársak többsége és az utókor magyar szakirodalma a szlovák légiók önkénteseinek megjelölésére gyakran ezt a kifejezést használta. Nyilvánvalóan ismerték Štúr szerepét a szlovák nemzeti táboron belül, de úgy tűnik azzal is tisztában voltak, hogy az 1848-as alapvető fontosságú politikai dokumentumok megfogalmazásában és a fegyveres fellépés szervezésében milyen markáns szerepet vállalt Hurban.

hogy a magyar-szlovák küzdelmek nem alakultak át egy igazi véres etnikumközi konfliktussá, mint ahogyan erre sor került például Dél-Erdélyben és a Délvidéken.

A konfliktus etnikai jellegét nem lehet ignorálni, de nem is szabad fetisizálni. A magyar köztudatban az 1848/49-es forradalom és szabadságharcként elhíresült eseménysorozat ugyanis egy bonyolult jelenség volt, amelyben keveredtek a liberális forradalom, a reakciós ellenforradalom, továbbá a már jelzett etnikumközi konfliktus (legalábbis bizonyos régiókban) és az egész társadalmon belüli polgárháború elemei is. Nem minden magyar arisztokrata és tiszt rajongott Kossuthért és mozgalmáért, és nem minden szabdaságharcos volt – akár származásilag, akár öntudatilag – magyar. A „legnagyobb magyarnak tartott“ Széchenyi István németül írta naplóbejegyzéseit és Louisnak szólította Batthyány Lajos miniszterelnököt, egy ősi magyar főnemesi család sarját. A társadalmi haladást, polgári átalakulást és az ország szabadságát támogatni egyáltalán nem volt csak magyar nemzeti és köznemesi ügy. Ezt jelzi az osztrákok által elítélt és 1849. október 6-án Aradon kivégzett 13 tábornok nemzetiségi összetétele: csak öten voltak magyar származásúak, de közülük is a magyar arisztokrata Vécsey Károly alig beszélt magyarul, ketten örmény származásúak, de magyar anyanyelvűek voltak, hárman magyarországi németek, egy birodalmi, egy pedig osztrák-német volt. A déli vidékeken sokat harcoló Damjanich János magyarországi szerb volt, Knezich Károly pedig horvát. Többüknek a legközelebbi rokonai a császári oldalon harcoltak, Vécsey apja pedig egyenesen a fia ellen tüzelte a hadbírókat.²

Milyen figyelmet szentelt a forradalmi kormány a szlovákok lakta északi országrészben zajló eseményeknek és a szlovák nemzeti igényeknek? Történelmi érdekesség, hogy a Batthyány Lajos vezette első felelős kormány már az első, még Pozsonyban tartott ülésén 1848. április 12-én foglalkozott a szlovák területekkel. Rögtön első napirendi pontként megtárgyalta a selmecebányai polgármester, Czobor János „pánszláv ellenes” jelentését. Ebben a buzgó helyi polgármester azt jelezte, hogy „... a tót ajkú, leginkább evangelica vallású lakosok, különösen pedig némely tanuló ifjak a horvát és szerb tanulókkal egyetértve, sőt az orosz kormány tudtával, a magyarok elleni lázadásra dolgoznak.”³ Bár a felhozott tények egyáltalán nem voltak rémisztőek és ezt a kormány is érezte, határozatában felhatalmazott egy pozsonyi városi bírót, hogy mint az evangélikus iskolák felügyelője „elővigyázatosan” nyomon kövessen a tanulók körében. A polgármestert megbízták azzal, hogy továbbra is figyelemmel kísérje a feljelentett mozgalmakat, de azért az általa javasolt magánlevelek lefoglalásától egyelőre tekintsen el. A második határozatban a kormány három biztost nevezett ki, azzal a céllal, hogy figyelemmel kísérjék Árva, Liptó, Turóc, Trencsén és Nyitra megyéket, valamint a szomszédos vidékeket, és ha „vétkes irányú” mozgalmakat tapasztalnak, akkor tegyenek erről jelentést a kormánynak. A harmadik határozat pedig azt az óhajt tartalmazta, hogy jó lenne Galíciából Selmecebánya és környékére, valamint az előbb említett vármegyékbe a szláv nyelvű katonaság helyett magyar ajkú ezredeket vezényelni – legalább egy gyalogos és egy lovas ezredet.⁴

Az, hogy az első felelős magyar kormány ilyen kiemelt figyelmet szentelt a szlovákok lakta vármegyéknek és az ott folyó politikai mozgásoknak egyrészt jelzi, hogy a magyar liberális elitek gondolkodását mennyire befolyásolta az orosz indíttatású pánszlávizmusból és a nemzetiségi szeparatista mozgalmaktól való (egyékként erősen eltúlzott) félelme. Másrészt azt is, hogy semmit sem akartak a véletlenre bízni, és elővigyázatosságból már az 1848 áprilisában intézkedéseket tettek a szlovák nemzeti törekvések szemmel tartására és esetleges semlegesítésére.

---

² Deák István: Kossuth Lajos és a magyarok 1848-49-ben. Gondolat Kiadó, Budapest, 1983. 347. o.

³ 1848. április 12. Ministeri tanácsülés Pozsonyban. In: Az 1848-1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Szerk. és bevezető tanulmányt írta: F. Kiss Erzsébet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 17. o.

⁴ Uo. 18. o.

Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a többi nagy nemzetiség sokkal veszélyesebb méretű megmozdulásai nemsokára háttérbe szorították a szlovák ügyet. A szlovák nemzeti törekvések és az azokat megjelenítő politikai mozgalom az akkori és a későbbi magyar politikai közvéleményben egyértelműen a horvát, a román és a szerb igények mögé sorolódtak. Ha fel kellene vázolni a „problematikus“ és „veszélyes“ nemzetiségi mozgalmak sorrendjét a magyar politikai elit szemszögéből a következő kép alakulhatna ki: horvátok, az erdélyi (de nem a szűk értelemben vett királysági, azaz magyarországi) románok, szerbek, szlovákok, ruszinok és németek. (Meg kell említeni még a zsidóságot, amely azonban nem nemzetiségként akarta magát meghatározni, hanem élni szeretett volna a magyar liberalizmus által felkínált jogi emancipációval és nemzeti asszimilációjával. Ennek megfelelően nagyon sok zsidó lelkesen támogatta a forradalmat.) Ebben a felsorolásban éppen a szlovákok képezték azt a határt azon nemzeti mozgalmak között, amelyek fegyverrel a kezükben megpróbálták érvényt szerezni politikai-közjogi aspirációiknak (horvátok, románok, szerbek és szlovákok), valamint azon nemzetiségek között, amelyek katonailag teljesen passzívak maradtak (ruszinok) vagy inkább elindultak az asszimiláció útján (németek).

Mi volt az oka annak, hogy a románok után az ország második legnagyobb nemzetiségét képviselő szlovákok úgymond kisebb gondot okoztak a magyar forradalomnak, mint a kevésbé népes horvátok és szerbek? 1848 tavaszától a szlovák nemzeti-területi autonómiáért és az önálló nemzeti lét elismeréséért előbb a politikai, majd szeptembertől katonai eszközökkel is harcoló mozgalom, amely élén a híres triumvirátus – Lúdvít Štúr, Jozef Miloslav Hurban és Michal Miloslav Hodža – állt, a többi magyarországi „harcoló” vagy más kifejezéssel élve a „föderalista” nemzetiséghez képest több oknál fogva is nehezebb helyzetben volt. Ennek csak az egyik (bár talán a legfontosabb) oka volt a szlovák nemzeti tábor katonai gyengesége és az egész szlovákságot jellemző politikai megosztottság.

A magyarok által hurbanistáknak nevezett szlovák önkéntes felkelők hadiereje jóval alulmaradt a komoly katonai (határőr) hagyományokkal, és emiatt harciasabb lakossággal rendelkező horvátok, szerbek, valamint románok erejével szemben. Ezek a nemzetiségek több tízezres hadseregeket és népfelkelő egységeket voltak képesek szembeállítani a magyar honvédekkel szemben. A szerbek például már 1848 májusában a szerbiai önkéntesekkel együtt körülbelül 30 000 fegyverest tudtak kiállítani.⁵ Hurban és bajtársai azonban az első önálló hadjárat során csupán 500 önkéntessel lépték át a morva határt, hogy aztán rövid időre körülbelül 8000 helyi lakos csatlakozzon hozzájuk. Az 1848 decembere utáni szlovák légiókat hozzávetőlegesen 2500 fő alkotta. A dualizmuskori és későbbi magyar történetírás egyébként mindig is azt szerette hangsúlyozni, hogy ezek egy része cseh és morva volt (például Bedřich Bloudek, Bernard Janeček, František Alexander Zach és sok közkatonája is).

A szlovák gyengeség második oka közjogi, intézményi, illetve politikai jellegű volt. Horvátország és Szlavónia, mint társország régóta komoly autonómiával rendelkezett a Szent Istváni Korona országai között. A horvát különállást a Magyar Királyságon belül a történeti jogok előtt mindig fejet hajtó magyarországi közjogi hagyományokon nevelkedett magyar liberálisok is hajlandóak voltak elfogadni, különösen pedig azután, hogy kiderült milyen erőt képviselnek. Végül soron Horvátország és Szlavónia volt az egyedüli olyan terület, amely politikai elvesztéséről és államjogi különválásáról a magyar vezetés 1849-ben hajlandó volt tárgyalni. A szlovák területek soha nem rendelkeztek ilyen közjogi státussal, a leghalványabb területi különállás sem jellemezte azokat és az ország ugyanolyan integrált részei közé tartoztak, mint a magyar Dunántúl, Tiszántúl vagy akár a mai osztrák Burgenland.

A románok ugyan nem rendelkeztek saját autonómiával, sőt Erdély sajátos szerkezetében legnagyobb létszámuk ellenére sem számítottak privilegizált „nemzetnek”, nem úgy mint a helyi magyar nemesség, a székelyek és a szászok. Ettől függetlenül formálisan a Szent Istváni

---

⁵ Spira György: A nemzetiségi kérdés... 68. o.

Korona alá tartozó Erdély a monarchián belül gyakorlatilag különálló és önállóan igazgatott tartományt alkotott. A forradalom által beígért általános jogkiterjesztés és polgári reformok után az ilyen különállás megőrzése után a helyi románok politikailag domináns helyzetbe is kerülhettek volna itt. Amíg tehát a pesti kormány és az Erdély életét meghatározó és a néptől egyre inkább féltő magyar nemesség mindenképpen szorgalmazta a magyar-erdélyi uniót, addig a románok és velük együtt a privilégiumaikat féltő dél-erdélyi szászok meg akarták őrizni Erdély különállását.

A szlovák önkéntesekből álló légiók 1848 decemberétől kezdve már egyértelműen a császári zászlók alatt harcoltak, ami a liberális érzelmű szlovákok egy részét eleve elriasztotta ettől a vállalkozástól és a légióknak soha nem sikerült olyan fontos, mozgósító és rémisztő tényezővé válni, mint a szerb vagy az erdélyi román felkelő csapatoknak. Még az öntudatos szlovák nemzetiek közül sem csatlakozott mindenki Štúr és Hurban akciójához. Legjobb példa erre az evangélikus származású kiváló prózaíró és pedagógus Ján Kalinčiak, aki semleges álláspontra helyezkedett, vagy a nemzetileg öntudatos, de a szlovák fegyveres felkelők szempontjából passzív katolikus pap Ján Palárik. A magyar politikai közvélemény jelentős része tisztában volt ezzel a szlovák megosztottsággal. Ezt jelzi a márciusi ifjakhoz közelálló *Marczius Tizenötödike* nevű lapnak a nemzetiségi politika reformját sürgető egyik cikke is, amely szerint „a felső megyei tótokat”⁶ kivéve a magyarországi nemzetiségek többsége az ellenforradalom táborába sodródott.⁷

A fentiek tükrében tehát világos, hogy a szlovák nemzeti mozgalommal a magyar forradalmi liberális kormányzat kevésbé számolt, mint a többi nemzetiségi mozgalommal, annak ellenére, hogy itt az ország második legnagyobb létszámú nemzetiségéről volt szó. Az északi vármegyéket a kormány az ország olyan integráns részeként tekintette, ahol erélyes politizálással még csírájában elfojthatók a magyar állameszmét és az ország egységét fenyegető „szláv mozgalmak”. Ehhez a politikához a magyar kormányzat és az egész liberális tábor a szlovák vonatkozásban majdnem végig következetesen ragaszkodott és még olyan engedményeken sem akart elgondolkodni, mint amilyeneket később a horvátoknak, a románoknak és a szerbeknek hajlandó lett volna tenni.

A magyar liberális nemzeti mozgalom nemzetiségi politikája az 1848/49 során értelemszerűen némileg módosult. Kezdetben az egyik legfőbb problémája az volt, hogy a diadalittas magyar liberalizmus a hivatalosan meghirdetett türelmesebb és nagyvonalúbb politikai nemzetfogalmat és a magyar állameszmét türelmetlenül a magyar kulturális-nyelvi (azaz etnikai) tartalommal akarta megtölteni. Ez az önkormányzati, egyházi és oktatási magyarosító törekvésekben nyilvánult meg, amelyek meglehetősen elmérgesítették az első hónapok hangulatát. Ez a politika 1848 ősztől fokozatosan enyhülni kezdett. Bizonyos körökben erősödött azon meggyőződés, hogy a nemzetiségi mozgalmakat másként kellene kezelni, és legalább a nyelvi és az oktatási követelményeket nem lehet teljesen ignorálni, legalábbis községi, megyei és egyházi szinten. Itt-ott felbukkantak ennél radikálisabb és a nemzetiségek irányában nyitottabb vélemények is, mint például a radikális baloldalinak számító *Marczius Tizenötödike* című lap egyik írójának okfejtése, amelyben elismerte, hogy a jövőben talán az ország mégiscsak föderalizálódni fog és „Magyarország, Erdély, Horvátország, sőt ha kívánják, a felső megyei szlávok is” egy-egy szövetséges köztársaság lesz.⁸ A szabadságharc egyik fontos diplomatája, Teleki László pedig az 1849. májusában írt

---

⁶ A tót kifejezés a korban teljesen megszokott volt és nem volt még olyan pejoratív jelentése mint később, a dualizmus vége felé.

⁷ Spira György: A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó, 1980. 93. o.

⁸ Spira György: i. m. 94.

egyik levelében már elismerte, hogy nemcsak a régi Ausztria halott, hanem Szent István Magyarországa is.

Azt, hogy a kormányt politikailag leginkább a szerb és a román felkelés zavarta, az is jelzi, hogy külön megemlékezett a „görög szertartásúak” egyházi önkormányzati és oktatási ügyeiről, a nekik nyújtott kedvezményekről. Sőt kimondta, hogy „a kormány felhatalmaztatik különösen a románok és rácok előadandó jogszerű kívánatainak eleget tenni, sérelmeiket orvosolni rendelet vagy a nemzetgyűlésen hozandó törvény által.”⁹ Ebből a gesztus értékű megfogalmazásból is kiderül, hogy a magyar kormányzat a jogalkotás szintjén is külön-külön kezelte a nemzetiségi mozgalmakat és törekvéseket, annak ellenére, hogy a törvény elvben egységes és általános jellegű volt. A szlovákok ebben a tekintetben a szétszórta élő németekkel és a gyenge ruszinokkal találták magukat egy csoportban. Egyébként ez a nemzetiségpolitikai magatartás egészen az emigrációig elkísérte Kossuthot és bajtársait.

Közismert, hogy a fejlődés végül teljesen más irányt vett, mint ahogyan azt Kossuth és Štúr elképzelték. Az Alexander Bach nevével fémjelzett osztrák neoabszolútizmus 1859-ben megbukott és a Habsburg Birodalom összes nemzete, nemzetisége, szociális és politikai csoportja újradefiniálta saját célkitűzéseit. A szlovák vezetők az 1861. évi turócszentmártoni memorandumban némi belső viták után megint a szlovák nemzeti területi autonómia platformjára helyezkedett. A magyar liberális szabadelvű elit Deák Ferencsel az élen (sikeresen) megpróbálta megtalálni a még vállalható államjogi kompromisszumot a császári Béccsel, valamint (sikertelenül) összehozni az egységes magyar állameszmét, illetve a politikai magyar nemzet fogalmát az egyéni (nyelvhasználati és oktatási) kisebbségi jogokkal és ezáltal (sikertelenül) kielégíteni a nemzetiségi mozgalmakat. Azt is lehet mondani, hogy mindkét fél – magyarok és szlovákok vezetői egyaránt - 1867-ben ott folytatták, ahol 1849-ben abbahagyták.

Ami az 1848/49-es esztendő magyar és szlovák örökségét illeti, megállapítható, hogy mindkét érintett nemzet esetében mély, bár nem teljesen egyforma nyomot hagytak maguk után. A magyar forradalom és szabadságharc katonai és politikai veresége ellenére 1848-ban mégiscsak kialakultak, sőt, széles népi környezetben gyökeret is vertek a modern magyar nemzeti – politikai és kulturális – identitás meghatározó elemei, tehát azt lehet mondani, hogy befejeződött a modern magyar nemzet kialakulása (amennyiben egy ilyen folyamat egyáltalán befejeződhet). A szlovák esetben valamivel összetettebb a kép. A forradalmi évek itt is döntő fontosságúak – az addig inkább nyelvi és kulturális jellegű szlovák nemzeti mozgalom végérvényesen átpolitizálódott, a szlovákok a történelemben először mint szlovákok a saját nemzeti céljaikért szálltak harcba fegyverrel a kezükben, továbbá kialakultak a politikai és kulturális szlovák nemzet meghatározó identitáselemei, szimbólumai és elképzelései, csak hogy az egész új szlovák politikai identitás még nem vált teljesen dominánssá a szlovákság széles köreiben. Bár elindult, de még távolról sem fejeződött be a bevezetőben idézett harmadik fázis – amikor egy új minőségű identitás valóban tömegessé válik. Arra még néhány évtizedig várni kellett. Sőt, az 1867 utáni időszak egyes intézkedései 1848/49-hez képest jelentősen le is lassították ezt a folyamatot.

---

⁹ A képviselőház határozata a nemzetiségekről. In: Spira György: A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó, 1980. 227-228. o.